

Samir Khalil Samir, *Islam na Zapadu – cijena suživota. Razgovori s Linom Pillet*, s fran. prev. Aleksandra Marija Chwalowsky, (*Islam en Occident. Les enjeux de la cohabitation*, Saint-Maurice, Éditions Saint-Augustin, 2009.), Zagreb, Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevac konventualaca – Veritas, 2015, 208 str.

Tomislav Kovač

kovactomislav@hotmail.com

Hrvatsko izdanje knjige Samira Khalila Samira, naslovljeno *Islam na Zapadu – cijena suživota*, objavljeno u siječnju 2015., može se pozdraviti iz više razloga. Najprije zato što obrađuje vrlo aktualnu i iznimno važnu temu: odnos islama i Zapada, naročito pod vidom integracije muslimana u zapadnoeuropskim društvima te izazova i dilema takve integracije. Zatim što ozbiljnija literatura posvećena religijskim, naročito islamskim pitanjima, uvelike nedostaje na hrvatskom govornom području. Napokon, zato što je autor koji ovdje govori o tome, egipatski isusovac, jedan od najpoznatijih živućih kršćanskih islamologa, dugogodišnji profesor na Sveučilištu sv. Josipa u Beirutu u Libanonu te predavač na mnogim svjetskim učilištima, osobito u Parizu, Rimu i SAD-u. Samir je posebno istaknut stručnjak za prva stoljeća islamske misli i kršćansko-muslimanskih odnosa. Kao Kopt, izvrsno poznaje arapski jezik, muslimanski mentalitet i islamsku kulturu iznutra. Dio svog bogatog iskustva suživota, suradnje i dijaloga s muslimanima u islamskom svijetu i na Zapadu, on iznosi upravo u ovoj zanimljivoj i poučnoj knjizi.

Knjiga je izvorno izdana u Švicarskoj 2009. godine, na francuskom jeziku. Plod je niza razgovora koje je s ocem Samirom vodila filozofkinja Line Pillet o temama koje najviše zanimaju javnost kad je riječ o islamu i muslimanima na Zapadu i u Europi. Pitanja su tematski regrupirana, a Samirovi odgovori obuhvaćaju po nekoliko stranica. Na početku knjige je, uz predgovor švicarskog izdavača, i predgovor hrvatskog izdavača, urednika izdanja dr. sc. fra Josipa

Blaževića. Osim *Uvoda* i *Zaključka*, knjiga u tri dijela donosi sedamnaest poglavlja, a završava vrlo korisnim kazalom ključnih pojmova.

Predmet knjige mogao bi se sažeti u nekoliko pitanja: Kako protumačiti uspon islama u Europi? Koji su (novi) zahtjevi muslimana u europskim društvima? Treba li u ime snošljivosti uvijek pozitivno odgovoriti na te zahtjeve? Postoji li prešućeni projekt islamizacije Europe? Mogu li se islam i njegovo viđenje svijeta uskladiti s vrijednostima sekularne Europe? U vremenu kada su ovakva pitanja vezana uz društvenu integraciju muslimana u zapadnoeuropskim društvima često prožeta predrasudama – obavijene bilo islamofobijom, bilo naivnim poimanjem multikulturalnosti i međureligijskog dijaloga – Samir daje jasne i argumentirane odgovore svima onima koji se pitaju o stvarnim mogućnostima suživota s muslimanima u Europi.

U *Uvodu* knjige, autor objašnjava da je islam danas nepobitna činjenica u Europi, koja mnoge zabrinjava, a kod drugih pobuđuje veliko zanimanje. Sve brojnija prisutnost useljenika iz muslimanskih zemalja – koji su se najprije kao radna snaga postupno doseljavali u europske zemlje od šezdesetih godina prošloga stoljeća naovamo – Europu je dovela do sasvim novih društvenih prilika. Smatra se, naime, da u Europskoj uniji danas živi oko 16 milijuna građana muslimanske vjeroispovijesti koji se međusobno kulturološki vrlo razlikuju. Najviše muslimana ima Francuska (oko 6 milijuna ili 10 % svoga stanovništva), pretežito Alžiraca, Marokanaca, Tunižana i Afrikanaca; zatim Njemačka (oko 3,5 milijuna) s Turcima, Marokancima, Bošnjacima, Albancima; Velika Britanija (oko 2 milijuna) s Indijcima i Pakistancima; Italija (oko 1,5 milijuna) s Libijcima itd. Islam mnoge Europljane zanima također na kulturološkoj razini, iz turističkih razloga ili naprosto radi orijentalnog egzotizma. Međutim, nakon atentata 11. rujna 2001., islam u zapadnom svijetu postaje sve više političko pitanje koje ima globalne i civilizacijske razmjere.

U prvom dijelu knjige, naslovljenom *Shvatiti islam danas*, autor kroz četiri poglavlja (19-78) pruža letimičan uvod u središnja obilježja islama kao religije, kulture i shvaćanja društva. Odmah je naglašeno da u središtu islama stoji ponajprije vjera u jedinoga Boga, ali također da je islam konkretan način življenja i ponašanja, vizija društva i političkog uređenja. Uvjerljivo je opisano mjesto Kurana u islamu i njegovo značenje u životu muslimana. Posebna pozornost posvećena je islamskom shvaćanju Kurana kao nepromjenjive i nestvorene Božje riječi, njegovoj književnoj redakciji i načinima čitanja te poteškoćama u tumačenju kuranskih tekstova. Naime, muslimani čvrsto vjeruju da je Kuran vječna Božja riječ koja je izravno »sišla« (*tenzil*) od Boga i da je cijeli njegov sadržaj doslovno »udahnut« (*vajh*), tj. objavljen proroku Muhamedu. Bilo kakvo postavljanje u pitanje božanskog autoriteta kuranske riječi u islamu je stoga strogo zabranjeno, a znanstveno-kritički pristup tekstu uglavnom je odbačen. Apsolutna nedodirljivost Kurana, više puta ističe Samir, glavni je problem bilo

kakvoj temeljitijoj reformi islama, a može postati i predmetom svakojakih manipulacija.

Kao primjer, Samir uzima odnos islama prema nasilju i prema ženama, dvije teme koje posebno zanimaju zapadnjake i koje ovdje opsežno obrađuje u dva zasebna poglavlja. Govoreći o odnosu islama prema nasilju, autor polazi upravo iz perspektive višeznačnosti kuranskog teksta koji, u nekim slučajevima, nasilje odobrava čak i potiče, a u drugim, strogo osuđuje i odbacuje. U islamu, oba su ova čitanja legitimna.

Međutim, budući da prema muslimanskom naučavanju novija objava ukida stariju i postaje normativna – a novije objave se odnose na medinsko razdoblje (622.-632.) proroka Muhameda, kada se islam konsolidira u zasebnu religiju s rigoroznim normama i postaje politička i vojna sila – mnoge objave iz Medine nadomještaju one iz Meke, koje su u pravilu bile otvorenije i pomirljivije (riječ je o teoriji »derogiranih« i »derogirajućih« ajeta, na arapskom *nāsīh wa mansūh*, u knjizi nejasno nazvana teorijom »opozivatelja« i »opozvanoga«, usp. 37-38). Nažalost, svi tradicionalni i konzervativni pokreti u današnjem islamu (Muslimanska braća, selafisti, vehabije i dr.), kao i radikalne islamističke i terorističke skupine (poput Al-Kaide, danas ISIL ili Boko Haram), svoja tumačenja islama pretežito temelje na medinskim objavama i kasnijoj muslimanskoj predaji. Ipak, začuđuje da u svom osvrtu o nasilju Samir, barem u ovom poglavlju, jedva spominje džihad... Autor zatim opširno prikazuje položaj i društveni status žene u islamu, na temelju kuranskih ajeta, šerijatskih propisa i njihova tumačenja. Neravnopravnost žene spram muža i svoje braće, koja je mogla biti razumljiva u Arabiji u 7. stoljeću, danas Samir smatra potpuno zaostalom i neprihvatljivom. On je oštro osuđuje i naziva indoktrinacijom, kojom se u većini muslimanskih kultura ženu još uvijek podčinjava muškarcu i postavlja u drugi red.

U drugom i središnjem dijelu knjige, naslovljenom *Suvremeni izazovi*, kroz sedam poglavlja (81-155) autor sustavno obrađuje sva glavna pitanja vezana uz integraciju muslimana u današnjoj Europi, naročito polazeći od njihovih vlastitih i sve brojnijih zahtjeva. Ovdje je, s jedne strane, u pitanju (ne)primjenjivost šerijatskog zakona u europskom društvenom kontekstu, a s druge strane, nužno uvažavanje građanskih zakona i demokratskog postupka. Za Samira, u sekularnoj Europi »Bog nije iznad zakona« (83). »Religija ne može biti iznad zakona, ukoliko su zakoni razumni. Ukoliko se građansko pravo protivi zahtjevima moje prosvijetljene savjesti, uvijek imam pravo na priziv savjesti – unutar granica zakona« (84). S tog gledišta, šesto poglavlje knjige dotiče redom sve goruće teme islama u Europi: priznavanje muslimanskog vjerskog identiteta, prakticiranje obredne molitve, gradnja džamija i islamskih groblja, poučavanje islama u školama, poučavanje tradicionalnoj, tj. izvornoj kulturi i jeziku useljenika, odbijanje prisustvovanja određenim školskim predmetima, prisutnost imama na pojedinim sveučilištima, muslimanski duhovnici u javnim institucijama (u bolnicama, zatvorima itd.), njegovateljsko osoblje istoga spola, javno

nošenje muslimanskog vela (naročito u državnim institucijama), slavljenje muslimanskih blagdana, civilno priznavanje braka sklopljenog prema islamskom obredu (ovdje dotiče problem poligamije, jednostranog otpuštanja žene od strane muže, pitanje obiteljskog nasljedstva pred europskim zakonodavstvima), obredno klanje životinja, halâl prehrana. Ovim praktičnim pitanjima autor dodaje – kao ključan faktor integracije – i pitanje *jesu li muslimani u Europi spremni prihvatiti ili ne temeljne europske vrijednosti*, prije svega, poštivanje temeljnih ljudskih prava, slobodu savjesti, slobodu izražavanja (ovdje posvećuje nekoliko stranica muslimanskim reakcijama na slučaj karikatura proroka Muhameda objavljenih 2005. godine u danskim novinama *Jyllands-Posten*), poštivanje načela civilnog društva koje pretpostavlja građansku jednakost, uključujući jednakost muškarca i žene, koja ne postoji u islamskom svijetu... Samir ne skriva svoj sumnju spram (ne)spojivosti šerijatskoga zakona sa zapadnjačkim shvaćanjem temeljnih prava čovjeka, što i sam obrazlaže.

No, isto tako, naš autor s razumijevanjem odobrava kritike koje mnogi muslimani upućuju prema Europi i Zapadu, a koje se prije svega odnose na opći zaborav Boga (ateizam), na nedostatak religioznosti i čvrstih moralnih vrijednosti, kao i na prevladavajući nihilizam.

»U tom smislu, prisutnost muslimanâ može se pokazati nadasve dobrodošlom. Oni bi na Zapadu mogli odigrati itekako važnu ulogu, ako se pokažu spremnima prihvatiti sve spomenute vrijednosti te istovremeno jasno razabrati što Zapad ima vrijedna ponuditi, a što je u njegovoj ponudi manje vrijedno« (136).

Samir se također hvata u koštac s dvostranom dilemom »europeizacije islama« ili prešutne »islamizacije Europe«. Autor pruža uvjerljivu analizu vjerskog fundamentalizma i terorizma koji se posljednjih nekoliko desetljeća proširio diljem muslimanskog svijeta. Ipak, Samir čini jasnu razliku između »islama« (*islām*) kako ga shvaća i živi velika većina muslimana (*muslimūn*) i »islamizma« (*islāmiyya*, mn. *islāmiyyūn*) kojeg promiču već spomenuti ideološki pokreti koji Kuran tumače na ekstremni i ratoborni način, dijeleći svijet na »Kuću islama« (*Dār al-islām*) ili »Kuću mira« (*Dār al-salām*) i »Kuću bezboštva« (*Dār al-kufr*) ili »Kuću rata« (*Dār al-harb*) (usp. 146-147). No, kritizirajući američku vojnu intervenciju u Afganistanu i Iraku, Samir ističe da terorizam treba prvenstveno suzbiti inteligencijom, a ne bombama.

Treći i zadnji dio knjige posvećen je *uvjetima istinske integracije kao zajedničkom projektu* Europe i muslimana koji u njoj borave. Kroz šest završnih poglavlja (159-189), autor daje konkretne odgovore na koji bi način europska društva trebala pristupiti integraciji svojih muslimana. Na primjer, važno je prekinuti getoizaciju muslimana u gradskim predgrađima i otvoriti im tržište rada. Od ključne je važnosti razvijati istinske programe mjera useljenja, koji će započeti već u zemljama podrijetla. Ondje bi, pri odgovarajućim veleposlanstvima, budući doseljenici mogli pohađati tečajeve jezika, kulture i način življenja zemlje primateljice, kako bi je na vrijeme upoznali i naučili poštivati.

Na takav bi se način olakšala integracija pridošlica i izbjegle pojave fanatizma. U procesu integracije muslimana u europskim društvima iznimnu ulogu mogu također odigrati muslimanski intelektualci koji su obrazovani u Europi i ondje dugo žive: oni bi mogli doprinijeti obnovljenom promišljanju islama i njegovu prilagođavanju modernom društvu.

Pomoć uspješnoj integraciji muslimana u Europu mogu također pružiti kršćani. Zato Samir zadnje poglavlje svoje knjige posvećuje dodirnim točkama kršćanstva i islama. Na prvom mjestu, kršćani i muslimani imaju zajedničku vjeru u jedinoga Boga, iako im se poimanje Boga uvelike razlikuje. Isto tako, oni dijele mnoga moralna načela, kao što su čestitost, gostoljubivost, poštivanje obitelji; mogu surađivati oko etičkih pitanja vezanih, primjerice, uz suzbijanje rata i nasilja, isticanja svetosti ljudske osobe, zaštite života od začeca do prirodne smrti itd. Kršćani mogu biti partneri muslimanima u njihovoj europskoj integraciji jer su u posljednjih dvjesto godina i sami prošli, često na bolan način, iskustvo prosvjetiteljstva i sekularizacije.

»Vjerujem da kršćani imaju ulogu posrednika. Oni su na neki način muslimanima poput starije braće te mogu pridonijeti njihovoj integraciji. Proživjeli su čitav postupak civilne države, posvjetovnjačenja itd. Mogu ih povesti k iznalaženju puta u civilnome društvu – puta koji vrijedi i za vjernika – muslimana. On je, naime, nerijetko suočen s dvojmom odreći se vjere i kulture pređa ili odbaciti zapadnjačko društvo kao takvo. No, ta je dvojba pogrešna – samo valja naučiti kako uskladiti te obje stvarnosti« (188).

U *Zaključku* knjige, kao uvjet istinske integracije muslimana i drugih pridošlica iz Trećega svijeta, Samir postavlja obostrani zahtjev. Najprije, Europa mora biti svjesnija svog kulturnog jedinstva i specifičnog identiteta, kojima je najviše doprinijela kršćanska predaja (Biblija i kršćanstvo bitno su utjecali na europsku povijest, strukturu društva, na umjetnost, književnost i filozofiju, na poimanje prava čovjeka i civilne države itd.). Homogeni europski identitet se ne smije postaviti u pitanje, treba ga poštivati, na njemu graditi, a ne ga omalovažavati. Jedino bivajući svjesna svoje temeljne kulture vodilje (*Leitkultur*), Europa će moći pouzdano odgovoriti na izazov multikulturalnosti. Sa svoje strane, useljenici moraju doći s raspoloženjem koje poštuje Europu i kojim će biti spremni prihvatiti osnovne europske vrijednosti. Samir ukratko zaključuje:

»Čemu si, dakle, komplicirati život? Model se, kako vidimo, sastoji u sljedećemu: uvažavati svjetovnu kulturu zemlje, ne pokušavajući je promijeniti, obogaćujući je istovremeno drugim, s njom spojivim elementima. U tom smislu svatko treba učiniti napor kako bi se nastojao asimilirati u tu temeljnu kulturu (to jednako vrijedi za 'autohtone', kao i za 'novopridošle') te upotrebljavati sposobnost razabiranja i kritičkoga duha prema svemu novome« (192-193).

Knjiga *Islam na Zapadu. Cijena suživota* Samira Khalila Samira nije znanstveno djelo u strogom smislu riječi, ali je plod razmišljanja priznatog stručnjaka i jako je dobro dokumentirana, naročito islamskim izvorima (kuranskim

citatima, hadisima, pravnim tumačenjima itd.). Razgovorni oblik teksta ne omogućuje da se pojedina pitanja sustavnije obrade, no, zato se mnoge dotaknute teme isprepleću, ponavljaju, nadopunjuju. Posebna vrijednost Samirovih odgovora nalazi se u njegovoj izravnosti: autor govori (rekli bismo) »bez dlake na jeziku«, ponekad na rubu »politički« ili »međureligijski korektnoga«; za njega, iskren dijalog pretpostavlja istinu, jednakopravnost, dobronamjernost. Važno je ipak reći kako ova knjiga nipošto nije napisana protiv islama i muslimana, ni u polemične svrhe. Ona prije svega Europljane poziva na oprez i razboritost, ne zatvarajući pritom mogućnosti suživotu i multikulturalnosti, ukoliko su pravilno shvaćeni. Isto tako, muslimane poziva da se jasno ograde islamizma i hrabrije suoče s izazovima modernosti.

Iako je dobro uređeno i ugodno se čita, hrvatsko izdanje knjige *Islam na Zapadu* ima nekoliko objektivnih nedostataka. Premda je prijevod razumljiv i tečan, nedostaje mu temeljitija jezična, a osobito stručna lektura. Naime, mnogi arapski i stručni pojmovi, kao i osobna imena i toponimi, transliterirani su po francuskom izvorniku, iako postoje njihove hrvatske inačice, stoga mnoge riječi čak i nešto upućenijem čitatelju mogu ostati neprepoznatljive. Nadalje, hrvatski podnaslov knjige nipošto ne odgovara duhu francuskog podnaslova: hrvatski podnaslov *Cijena suživota* sadrži pesimističnu, gotovo fatalističnu konotaciju (u smislu: to je »cijena« koju moramo platiti da bismo živjeli zajedno...), dok francuski izvornik (*Les enjeux de la cohabitation*) ili talijanski prijevod (*Islam e Occidente. Le sfide della coabitazione*, Torino, Lindau, 2011.) naglasak stavljaju na »izazove« koje suživot nosi sa sobom (u smislu, sadržaja koji u suživot »ulažemo«). Isto tako, naslovnica knjige pokazuje mladu ženu pokrivenu nikabom – po svemu sudeći, Europljanku obraćenu na radikalni islam (žena ima svijetlu put, plave oči...) – u izrazito mračnoj pozadini, što sugestivno nameće osjećaj straha i nepovjerenja prema islamu. Dok francusko i talijansko izdanje knjige imaju gotovo posve svijetlu naslovnicu, s odmjerenom fotografijom muslimana koji vrši obrednu molitvu. Nepotrebno (i pravopisno pogrešno) navođenje diakritičkih znakova u naslovu također je tendenciozno... Bilo bi šteta da naslovnica knjige negativno predodređuje njezino čitanje i razumijevanje. To zasigurno ne bi odgovaralo nakani autora.

Unatoč ovih nekoliko kritičkih opaski, hrvatsko izdanje knjige Samira Khalila Samira, *Islam na Zapadu. Cijena – odnosno »Izazovi« – suživota*, dobrodošla je u hrvatskoj javnosti. Na sveobuhvatan i jasan način postavlja *status quaestionis* islamskog pitanja u suvremenoj Europi i svijetu. Njezino čitanje bit će od koristi svakome tko se zanima za islam. Može se preporučiti teolozima i katehistima, religiozima i sociolozima religije, ali također onim muslimanima koji se iskreno zanimaju za izazove na koje će islamska religija morati odgovoriti, želi li biti relevantna u modernom i pluralnom svijetu. No, još veću korist od ove knjige možda mogu imati političari, osobito oni u čijim je rukama budućnost Europe.